

Popper ve Foucault'daki Muhafif Bilim / Tarih Perspektifinin Karşılaştırmalı Analizi

Ruhi Can Alkın*

*...oysa beklentilerimiz vardır, güçlü bir biçimde
kesin düzenlilikler (doğa yasaları, kuramlar)
olduğuna inanırız*
Karl R. Popper

Giriş

İnsanlık tarihine yayılmış olan, insanı sarıp sarmalayan merak duygusu ve bilme uğraşısı, son birkaç yüz yıldır kendini bilimler kanalıyla açığa çıkarmıştır. Bireyler bilme arzularını tatmin edebilmek/bastırabilmek için, bilimlerle yoğun bir şekilde "içli dışı olmak" durumunda kalmışlardır. Bilim, sorulan her soruya verilecek bir cevabın olduğu ya da cevaplandırılmayan soruların metafizik olarak kabul edildiği ve üzerinde durulmadığı bir doğruluk makinesi haline gelmiştir. Doğruluğun ölçütünün bilimselliğe indirgenmesi sonucu, bilimin katı/özerk bir yapıya büründüğü ve diğer bilgi türlerini göz ardı ettiği gözlenmiştir. Bu da bilimin, kendi iktidarını oluşturup kendi çizdiği yol doğrultusunda yürünmesini, merak edilmesini, düşünülmesini kısacası maddi-manevi tüm yaşam fonksiyonlarının ve süreçlerinin bilime göre şekillendirilmesi talebini beraberinde getirmiştir. Görüldüğü gibi bilimin etkililiği, bilime yönelik talebi artırmış.

*Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

bu taleple birlikte insanlığa sunacağı bilgileri otonom platformlarda oluşturan bilimler, kendi taleplerini oluşturulmuştur.

Toplumun ya da tarihin bu denli önemli bir alanı haline gelip sürekli gelişim gösteren bir uğraşının hata yapması, kendini yenilememesi, duraksaması ve yeni formlar kazanmaması elbette mümkün olamaz.

Bilim bekçilerinin bu temel savı, insanoğlunun ulaşabileceği en mükemmel "bilme biçiminin" yüceltilmesi ve ilerleyen/gelişen bir yapıya büründürülmesinden başka bir şey değildir. Temellerini ilk çağlardan alıp Sanayi Devrimi'nin ertesinde sınırlarını keskin kalemle çizmeye başlayan bilimlere dair temel yaklaşım, faaliyet gösterdikleri ilk andan itibaren düz çizgide seyreden bir gelişme yaşadıklarıdır. Felsefe çatısında varlığını sürdüren bilimlerin ayrışması ve hepsinin ayrı birer uzmanlık alanı haline gelmesi, yeni tür düşüncelerin ortaya çıkması, düşünürlerin ve bilim adamlarının bu surette artış göstermesi, bilimin insan hayatını kolaylaştırdığına dair düşünceler, küresel dünyada bilimsel uğraşıya büyük meblağların yatırılması ve bilimselliğin toplumda idealle edilerek gençlerin "bilim yuvaları" olan üniversitelere her geçen gün artan yoğun talebi vb. süreçler, bilimin sürekli gelişen ve ilerleyen bir uğraşı olduğunu öne süren birisi için sıralı/ temel argümanlar olmuştur. Toplumsal yaşantıya da sirayet etmiş olan bilimin bu nicel etkinliği, acaba nitel gelişimini de beraberinde getirmiş midir? Acaba bilimler, her geçen yıl verilerinin üzerine bir şey katarak mı ilerlemektedir, yoksa mevcut bilgilerin güncellenmesi (yanırlanarak yerine yeni doğruların türetilmesi de diyebiliriz) mi söz konusu olmuştur? Bugün bilimle uğraşanların bilimin gidişatına, niteliğine, işlevine dair bu türden temel sorun(sal)ları irdelemesi gereklidir.

Bir bilim dalı olarak kabul edilen "tarih" uğraşısı, bireylere referans, hareket noktası ve bakış açısı sağlamaktadır. Olayların kronolojik sırasına vurgu yapan klasik tarih anlayışı, bugün insanların döndüğü; hatta ilköğretim, lise sıralarında dönme zorunda olduğu bir "kible" haline gelmiştir. Bu kiblede şaşılması durumunda ibadetin sekteye uğraması gibi, bireyin yaşantısı da sekteye uğramakta ve bozulan ezberler, uzun soluklu tartışmalara yol açmaktadır (Can Dünder'in *Mustafa* adlı filminin yol açtığı tartışmaları aklınıza getiriniz). Ulus devletlerin sosyal bir proje olarak kullandıkları tarih tasarımı, Durkheim'in (1994:38) "toplumsal olgu" tanımında bahsettiği gibi, aksi tasavvur ya da iddia edildiğinde baskısını hissettirmektedir. Açık ki; günümüzde tarih olgusu, iktidarlar tarafından kullanılan yanlı bir projektör işlevindedir. İnsanlık tarihini, düz bir yoldan ve bu yolda iyiye doğru, kesintisiz ve gelişerek ilerleyen kitlelerden ibaret sayan klasik tarih anlayışı, aynı zamanda "normal" in belirlenmesine ve kabul edilegelmiş bilim metodolojisi olan tümevarımdaki birliğe, bütünlüğe, toptan çıkarıma yani tümelliğe vurgu yapmaktadır. Bu tümelliği bozacak olan "şey"ler, "ide"ler, "süreç"ler klasik tarih tarafından göz ardı edilmektedir. Bu durum, tarih alanının mevcut işlevinin bir gereğidir. Aksi takdirde, geçmişin "normal" diye adlandırdığı yönlerini ön plana çıkararak iktidarlar lehine bir toplum ve birey tasarımı yaratan tarih anlayışı, bu özelliğini yitirecektir.

Acaba kesintisiz, değişime uğramayan bir tarih ya da "normal tasarımı" mümkün

müdür? Tarihin farklı devrelerine bakarak "anormal"lerin ortaya çıkmış olduğu söylenebilir mi? Genel kabulce ezberletildiği üzere, tarih de bilim gibi yanlışlanamaz, değiştirilemez, aksi iddia edilemez, geri dönüşü olmayan süreçlerden mi ibarettir? Yoksa tarihin ruhu, içerisinde kayda değer ama yazılmamış birçok farklılığı mı barındırmaktadır?

Bu makalede; kabul edilemeyen bilim ve tarih tasarımlarına alternatif ve muhalif görüşler sunan Popper ve Foucault'nun bahsedilen alanlara ilişkin özgün nüansları tartışılacaktır. Başka bir ifadeyle; bilim felsefesine yeni bir çıkış açan Karl Popper ile tarihe yaklaşımda büyük bir ezberbozucu olarak ortaya çıkan Foucault'nun düşüncelerinin tarih sosyolojisi perspektifinde karşılaştırmalı bir analizi yapılacaktır. Yukarıda sıralanan soruların cevaplarının aranması, aynı zamanda bu iki düşünürün bilimsel uğraşına (Popper) ve tarih anlayışına (Foucault) yönelik devrimci çıkarımlarının tartışılmasını ve aralarındaki benzerliklerin dile getirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca her iki düşünürün de, en basit tanımıyla; kehanetin bilimsel tabana oturtulduğu *tarihsicilik* kavramına yönelik eleştirileri dikkate alınarak, ortak bir payda oluşturulmaya çalışılacaktır.

1. Popper'e Kadarki Bilim Anlayışının Ana Hatları

Konunun ana ekseninden kopmaması için, Popper'a kadar süregelen bilim anlayışı, diğer bir deyişle bilim felsefesi tarihi ayrıntılı bir şekilde irdelenmeyecektir. Ancak Popper'in bilimsel uğraşına sağladığı perspektifin görülmesi açısından dönemin hâkim bilim metodu ana hatlarıyla gözden geçirilecektir.

Antik Yunan'dan başlayarak günümüze değin uzanan bilim uğraşları, ardına aldığı felsefi söylemlerle beslenerek ortaya çıkmıştır. Bilimin, felsefenin rahminde türediği düşünülecek olursa, bu durum kolaylıkla anlaşılabilir. Felsefe denince akla gelen antik düşünürlerin hemen hepsi aynı zamanda matematikçi, astrolog, geometrici, fizikçi kimliklere sahiptir. Örneğin Aristo'nun fizik, matematik, kimya dallarında başlı başına müstakil kitapları vardır. Descartes'ın analitik geometriyi kurduğu bilinmektedir. Tüm bu düşünürler, ortak bir bilim metodu tasavvuruyla hareket etmiş ve birçoğu ana uğraşısı olan doğa bilimlerinin metodlarını sosyal bilimlere de² uygulamaya çalışmıştır.

Makalode görüşleri tartışılacak olan filozoflardan Karl R. Popper de bir fizikçidir ve bilimsel uğraşısını fizik alanındaki gelişmeler doğrultusunda sürdürmüştür. Bilhassa Einstein'ın, izafiyet teorisini öne sürerek Newton fiziğini çürütmesi belli ki onu derinden etkilemiş ve bilimsel metodunu kurmasında temel olmuştur. Bilimin, Einstein'ın izafiyet teorisini geliştirmesine kadar geçen süre içerisinde sürekli olarak yenilendiği, varsayımların çürütüldüğü ve yasaların yerini yeni yeni yasalara bıraktığı mutlak bir gerçeklikken, hiçbir düşünür bilimsel gelişmede yanlışlamanın önemi üzerinde durmamıştır. Aksine, Popper'ın yaşadığı dönemde bilim dünyasının sınırlarını keskin hatlarla çizip bilimsel hükmünü mutlak bilim kuralları olarak gören ve kendisini "Viyana Çevresi" olarak adlandıran grup, bilimin ancak ve ancak doğrulama ile anlam ve faaliyet alanı bulabileceğini öne sürmekteydi. Doğrulanamayan önermeleri bilimsel saymayan bu ekol, bilim tarihine dair önemli çalışmalar yapan düşünürleri bünyesine almasına rağmen -gariptir ki- bilimsel yasaların yanlışlanmasını ve yerlerine yeni yasaların ika-

me edilmesini fark edememiştir. Ekoldeki ana ilke olan “doğrulanabilirlik”, bilimsel ile bilimsel olmayanın ayrımını yapmada anahtar niteliğindedir. “Bu ilkeye göre bir önermenin doğru olup olmaması, o önermenin içeriğinin olgularla desteklenip desteklenmemesine bağlıdır. Olgularla desteklenip desteklenmediği de, ancak duyular yoluyla tespit edilebilir. Dolayısıyla bir önerme duyularla tespit edilecek olgular dışında bir içerik taşıyorsa bunun doğru olup olmadığı belirlenemez” (Ayer’den akt. Demir; 2007: 41). Doğruluğu belirlenemeyen önermeler de bilimin ilgi alanına girmez ve araştırılmaya değer önermeler değildir.

Viyana Çevresi’nin doğrulamaya attığı bu önem, *tümevarım* ilkesiyle taçlanmıştır. Tümevarım, ilke olarak tarih sosyolojisi metoduna uygun düşmeyecek bir tarih-toplum-bilim tasarımı sunsa da, ortaya çıkışı itibarıyla tam da tarih sosyolojisini ilgilendiren bir altyapıya sahiptir. Ortaçağ’ın bilim ve dünya tasarımında “var olan durumu betimleyen pozitif bilgi değil, olması gerekeni ifade eden normatif bilgi önem taşıyordu. Bu durum insanların yaşadıkları dünyaya ve o dünyadaki sosyal ilişkilerin nasıl oluştuğuna ilişkin gözlemler yapmalarını çok anlamlı kılmıyordu. Nelerin olduğu değil, nelerin olması gerektiğinin bilinmesi önemliydi” (Demir; 2007: 31). Olması gerekene ulaşmada bir araç olarak Ortaçağ boyunca kullanılagelen ve skolastik düşüncenin temelini oluşturan *tümdengelim* ilkesi, modern- seküler dünyayı ve seküler bilim anlayışını açıklamaya muktedir değildir. Büyük hakikatleri, evrensel tasarımları yeni bilgiler edinmede bir referans olarak kullanarak, farklı önermelerin bu referans doğrultusunda “çıkarmını” sağlayan tümdengelim ilkesi, tabuların yıkıldığı ve aşkın anlamların yerini; “birey”, “akıl”, “özgürlük”, “özne” gibi humanistik ilkelere bıraktığı modern dünyayı açıklayamamaktadır. Doğrunun ancak ve ancak duyumsanabilmekle bilinebileceği; duyumsanamayanın, daha klasik bir ifade ile “elle tutulup gözle görünemeyenin” bilinemeyeceği ya da hakikat olarak sunulamayacağı görüşü, dinlerin ve tanrının dünya üzerindeki hükmüne bir başkaldırıdır. Bu isyan, dini ve tanrıyı metafizik bir unsur olarak görür, üzerinde durulmaya değmeyecek öğeler olarak algılar ve mutlak gerçeğin tek çıkış noktası olarak gördüğü bilimi, dini/metafizik sayıtlılardan soyutlamaya çalışır.

Tümevarımı, bilimsel yönetim temeline koyan bu gruba “mantıksal pozitivistler” denmesi de ait oldukları bilim anlayışıyla uygunluk göstermektedir. Bu grup, pozitivistimin önceki türlerinde olduğu gibi (Comte, Durkheim, Spencer vb.) bilimsel uğraşının temeline gözlemi koyar. Buna göre bilimsel bilgi üretmek için izlenecek yolun başlangıç durağı gözlemdir. Gözlem ve ardından izlenecek yollar sayesinde üretilecek olan teoriler ya da yasalara göre bilimsel ilerleme sağlanabilir. Gözlem; pozitivist, tümevarımcı ve ilerlemeci bir bilim anlayışın anlam bulduğu en ince noktadır. Olgulararası ilişkinin her bir tekrarda bilimsel olarak nitelendirilmelerinin nedeni de gözlemin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Popper, geliştirmiş olduğu bilim anlayışıyla, yukarıda ana hatları vermeye çalışılan bilim anlayışını adeta “yıkıyor”.

2. Karl R. Popper -Bilim Öldü, Yaşasın Yeni Bilim!

Popper’in bilim anlayışına ve verili bilimsel yöntemle yönelik saldırılarının içeriğine geçilmeden önce, onun eserlerinde –tam da bilimsel metoduyla uygunluk gösterecek

şekilde- kullandığı dilin ve ifade tarzının üzerinde durulacaktır.

Popper'in eserlerinde ya da metinlerinde dikkat çeken husus, düşmanını onun en güçlü noktasından vurma ihtiyacını güden bir askerin tavrına bürünmüş olmasıdır. Bunu yaparken, eleştireceği görüşün en sağlam yönlerini ve verilerini titizlikle analiz etmekte ve okuyucuya sunmaktadır. Popper'in izlediği bu teknikte amaç, karşı çıktığı görüşün eleştirisine gitmeden önce bu görüşün güçlü yanlarını öne çıkarmak ve zincire en büyük darbeyi en sağlam halkasından indirerek; ona, koptuğunda yeniden toparlanma fırsatını vermemektir. Tarihsiciliği ele alma biçimini açıklarken (Popper; 2004: 29) "Müteakip eleştirilere zemin hazırlamak amacıyla tarihselciliğin' lehine bir savunma yapmak için çok çalıştım. Tarihselciliği (tarihsiciliği y.n.) iyi düşünölmüş ve sıkı doku-nulmuş bir felsefe olarak takdim etmeye çalıştım... Böylece saldırılmaya gerçekten de-ğer bir hedef meydana getirmeyi başardığımı umuyorum" diyerek, hem tekniğini açık-lama fırsatı bulmuş hem de tevazusunu, rakibine yönelik inceden bir meydan okuma ile genişletmiştir.

Makalenin amacı bilim felsefesinin tarihsel bir analizini yapmak olmadığı için, Pop-per'in bilimsel metodolojisi ayrıntılarıyla irdelenmeyecektir. Fakat bilime yönelik bakış açısı ve onun niteliğine, uygulanma şekline ve nelğine dair çıkarımlar, Popper'in mu-halif bir düşünür olarak karşımıza çıkmasını sağladığı için makalenin beslenmesi adı-na bazı argümanların sunulması gerekmektedir.

Ana hatlarıyla bahsedilecek olursa; Popper, kendi zamanında bilimde hüküm geç-en mantıksal pozitivistlerin görüşlerini çürütmekle uğraşmış ve bunu yaparken tümevarım yöntemine saldırmış, klasik görüşün sunmuş olduğu "gözlem teoriden önce gelir" görü-şünü tartışmaya açmış ve kendince bir sonuca varmış, bilimin ilerlemeci bir çizgide sey-rettiği düşüncesine eleştiri getirmiş ve bilimsel bilgide aranması gereken temel niteliğin "doğrulanabilirlik" değil; "yanlışlanabilirlik" olduğunu iddia etmiştir.⁴ Bu reddiyelerden ötürü, mantıksal pozitivistin kurumsallaştığı enstitü olan Viyana Çevresi düşünürleri, Popper'e "resmi muhalif" sıfatını kondurmuşlardır.

Popper'in -bize göre- en muhalif yönü, devrin bilimsel çalışmalarının iskeleti olan tümevarım metoduna getirdiği eleştirilerle ortaya çıkmaktadır. Popper, böyle bir meto-dun; araştırmacıyı, sınanabilirliği pratikte mümkün olmayan çıkarımlara götürceğini öne sürmüştür. Meşhur beyaz kuğu örneğinde -lise sıralarındaki mantık derslerinde de kullanılan klasikleşmiş bir örnektir- , yüzlerce hatta binlerce kuğuyu gözledikten sonra çıkarımı yapılacak olan "tüm kuğular beyazdır" önermesinin doğrulanmasının pratikte mümkün olmayacağını ve günün birinde siyah bir kuğunun ortaya çıkmayacağını hiç kimsenin garanti edemeyeceğini dile getirir.

Popper'in de birçok yazısında kabul ettiği üzere, bu eleştiri spekülâtif birtakım iti-razlardan ibaret olabilir⁵. Fakat bilimsel bilginin ölçütünün duyu-deney- gözlemle sı-nırlandırılması da en az o kadar spekülâtif bir tercihtir. Tümevarımcılar, metotlarını kullanarak -belki de farkında olmadan- bilim üzerinde, dolaylı olarak da tarih üzerin-de mutlak bir inisiyatîf ve karar mekanizması haline gelmektedirler. Bu, bilimin ve bi-limsel gelişmenin sürekliliğini ve çizgiselliğini savunabilmek için araç haline gelmiş bir metottur. Ve bu metot sayesinde bilgi sürecinin sınırları belirlenir, bilginin konusu ve

araçları ayrı tutulur, kapalı bir kutu haline gelen bilim birtakım siyasi çevrelerin elinde bir propaganda aracı haline gelebilir. Cemal Güzel tarafından "Sağduyu Filozofu" (1998) olarak adlandırılan Karl Popper'in düşünce dünyasına ve insanın özgürleşimine katkısı burada başlar. Popper, seküler bilim anlayışının aracı haline gelen tümevarım ilkesinin zamanla işlevinden saparak, tam da karşı olduğu kapalı/totaliter bilim anlayışı kabuğuna büründüğünü söyler. Klasik anlayışa göre bilim, muhalefet gerektirmeyecek kadar mükemmel bir şekilde kurgulanmıştır. Arkasına aldığı "doğrulamacılık" öğretisiyle zaten her geçen gün gücüne güç katmaktadır ve bilimsel bilginin yapısını, işleyişini ve niteliğini sorgulamak kimsenin haddine değildir. İşte, bu kapalı düşüncenin "resmi muhalifimiz" dediği Popper, sağduyusunu kullanarak bilimin hiç de mutlak doğrular üzerinde şekillenmediğini, mutlak diye sunulanın aslında bir "tekrarın varsayımı" olduğunu ve bilimsel gelişmenin tarihine "yanlışlamaların" ve çürütmelerin yayıldığını söyler. Kısaca bahsedilecek olursa; bilim adamı, incelediği konuya dair teorileri olabildiğince yanlışlamaya çalışmalı eksik yönlerini ortaya çıkarabilmenin yollarını aramalıdır. Bu durum, kendi ürettiği ya da üretme aşamasında olduğu teori(ler) için de geçerlidir. Chalmers'ın (1990: 92) "Yanlışlamacı, teorilerin yanlışlanma tehlikesini göze alacakları ölçüde açık şekilde ifade edilmelerini ister" ifadesi, bilimsel uğraşıda "yanlışlamacı" sıfatıyla faaliyette bulunması salık verilen bilim adamının teorilere yaklaşımını sunar.

Popper'e dair bu bölüme kadar anlatılanlar, onun nasıl bir bilim muhalifi olduğunu göstermek üzere yazılmıştır. Zira çalışmanın son bölümünde Foucault'yla yapılacak ortak değerlendirmede bu bölüme tekrar dönülecektir. Fakat asıl benzer nokta, Popper'in tarihe yaklaşımında yatmaktadır. Makalenin savına dair erken bir ipucu olsa da şunu söylemek gerekir ki, Foucault'nun tarihe yönelik muhalif yaklaşımının bir benzeri Popper'de önce bilimsel yaklaşımda daha sonra da tarihe yaklaşımda ortaya çıkmıştır. Popper'in bilime yönelik bu yanlışlamacı/şüpheli bakış açısı, toplumsala ve tarihe yönelişinde bir nosyon olmuştur.

3. Tarihsici Sefaletin Deşifresi:

Popper, Marksist düşüncenin Eleştirel Teori'yle birlikte revizyondan geçip palazlandığı bir dönemde akademik çalışmalarına başlamıştır. O da başlarda Marksizm yanlısı düşünceler geliştirmeye çalışmış, ülkesinin Komünist Partisi'nde faaliyetlerde bulunmuştur. Fakat zamanla, Marksist düşüncüyü dar kalıplarda sıkışık kalmış bir doktrin olarak görüp fikirlerinde değişime gitmiştir. Kuramın "tarihsel materyalizm" olarak adlandırdığı ve temeline diyalektiği koyduğu sürecin, insan-özneye tarihin oluşumunda söz hakkı tanımaması, tarihin yasalarının insanlığa kayıtsız şartsız olarak sunulması ve bu amaçla filozoflara hitap eden "dünyanın değiştirilmesi"⁶ buyruğu, Popper'in Marksist kurama bakışını değiştirmiştir. Hatta bu değişimin ardından, eski bir Marksist olan ve kuramın en sağlam (Popper'in eleştiri metodunu hatırlayın) yönlerini bilip bunu eleştirebilecek olgunluğa ulaşan Popper, bahsedilen tarih tasarımı ile büyük bir mücadeleye girişmiştir. Marksizmi, "insanlığın tümüne sunduğu bir kehanetten ve bu kehaneti kendince yasalastırması"ndan ötürü tarihsici olmakla suçlamıştır. Bu suçlamasını (ya

da eleştirilerini) *Tarihsiciliğin Sefaleti* adlı eserinde değişik birçok noktadan dile getirmiştir.

Tarihsiciliğin, sosyal bilimlerde, pozitivist yaklaşımların etkisiyle yer bulduğunu söyleyebiliriz. Comte'un insanlık tarihinin gelişimini sunduğu üç hal yasası, pozitivist kaygılarla oluşturulmuş bir tarihsicilik örneğidir. Spencer'in Sosyal Darwinciliği, Vico'nun ilerlemeci anlayışı, pozitivistik öğeler taşımaktadır. Mantıksal pozitivistlerin resmi muhalifi olan ve bilimsel uğraşında tutulan pozitivist yönetime "alerjisi" olan Popper, insanlık tarihini "altyapı" ilişkilerinin güdümünde açıklayan, tarihsel gidişatta ya da tarihin oluşumunda insan-özneye yer vermeyip; tarihi, jakoben yasaların perspektifinden okuyan ve bir sonraki aşamanın durağını (proleter diktatörlük) açıklayan Marx'a karşı en yoğun eleştirilerini yöneltmiştir. Ona göre tarihin teorik inşalarla şekillendirilmesi yanlıştır. Zira "güçler dengesi değişmeye kayıtlıdır. Gerçekliği ve bilimsel karakteriyle ne kadar gururlanırsa gururlansın, sosyal mühendisliğin her türlü ütopik bir hayal olarak kalmaya mahkumdur" (Popper; 2004: 65) Tarih Sosyolojisindeki ana tartışma konusu olan "tarihin toplum kuramında hangi noktaya oturduğu ve gidişatının niteliği" Popper'de en azından ne olmadığı noktasında cevap bulmuştur. Güçler dengesiyle ifade edilen nokta da, insan-öznenin tarih üzerindeki inisiyatifine ve takdirine atfen kullanılmıştır. Ayrıca Popper'in tarih tasavvuru, tarihsel gidişatı ya da gelişmeyi temelinde "ekonomi" olan tarihsel materyalist kuramı eleştirmesinde etkili olmuştur. "Tarih dediğimde, özellikle toplumsal ve politik tarihimize başvurmak isterim, ama aynı zamanda ahlaki ve entelektüel tarihimize de..." (Popper; 1996: 364). Bahsedilen ahlaki ve entelektüel tarih, tarihsici yapıda olan Marksizm'de salt altyapıyla açıklanan süreçler haline gelmiştir. Eğitimin, dinin, sosyalizasyon süreçlerinin ekonomik altyapıyla açıklanması gibi, bahsedilen süreçler de Popper'e göre aynı sığ ve zorlayıcı ifadelerle açıklanmıştır. Hâlbuki ahlakın, kültürün ve entelektüelitenin kendine has bir tarihi, tasavvuru ve toplumsal etkisi mevcuttur.

Popper'in tarihsicilik eleştirisine yönelik diğer bir argümanı da, tarihsici metotla oluşturulan "kehanetler" in bir koşulla desteklenmemesidir. Sosyolojik ön kestirimlerden farklı olarak tarihsiciler, bir şart belirtmeden -hatta istisnaların imkânını dahi göz ardı ederek- tarihin, hedefine güdümlenmiş bir füze gibi amaçladığı noktaya er geç ulaşacağını iddia eder. Bu yüzden tarihin değiştirilmesi gibi bir durum söz konusu değildir, ancak ve ancak sancılar ve süre azaltılabilir ya da çoğaltılabilir. Popper tam da bu noktada Marx'ın düştüğü çelişkiyi dile getirir. Feuerbach üzerine yazılan 11. tezde filozofları dünyayı değiştirmedikleri için inceden inceye azarlayan Marx, nasıl olur da aynı zamanda tarihin değiştirilemeyeceğinden, onun belli bir yola girip o yolu er ya da geç tamamlayacağından söz eder?

Tarihsici düşünceye yöneltilen diğer bir eleştiri de, tarihsiciliğin ütopik yanının toplumsal değişme olgusu üzerinde yarattığı çelişkidir. Bu konuda Popper'in görüşlerini aktaran Magee (1982: 92): "Ütopacılar, genellikle şu ya da bu şeyin değişebilmesinden önce, bir bütün olarak toplumun değişmesi gerektiğini söylerler; fakat bunu söylemek, herhangi bir şeyi değiştirmeden önce, her şeyi değiştirmemiz gerektiğini söylemektir ki, bu da kendi içinde çelişkili bir fikirdir" der. Diyalektik düşünmenin ya da di-

yalektik değişimin içerdęi anlam, doğacak olan anti-tezin, bizzat tezin rahminden türeyeceğidir. Bu türeme de, atlamalar sıçramalar ve mutlak kesintiler ile değil; belli formların demine kavuşması ile olur. Fakat filozofları, dünyayı değiştirmeye çağırın Marksizm diyalektiğin büyük kırılmaları bir anda gerçekleştirmesini ve toplumun, ardına bakmaksızın bir anda topyekün değişmesini bekler. Bahsedildięi üzere "Devrimci Proje", büyük devrimsel patlamadan sonra ana hatlarıyla belirlenecek ve toplumun tamamı yeniden tasarılacaktır. Bu düşünce, öznenin iğfalini içeren bir süreçten medet ummaktadır. Yine gelinen nokta, tarih sosyolojisinin ana tartışma konusunu oluşturmaktadır. İnsanlığın devrim sonrasında daha özgür, daha iyi bir yaşantıya sahip olacağı görüşü ile ütopyanın sınırları aşılmış, tarihe yönelik gerçekliği sorgulanamayan bir fantezi geliştirilmiştir. Fakat tarih sosyolojisi, tarihin insan emeğinin, insan inisiyatifinin, insan pratiğinin, insan idealinin bir ürünü ya da sonucu olduğunu göstermektedir. Onu değiştirecek olan da, yeri geldiğinde yasa diye sunulan doktriner görüşleri yıkacak olan da öznedir. Ve bu öznenin "proleter sınıfı" olarak mutlaklaştırılması, bizzat tarihe ve bireyin rolüne yapılmış bir müdahaledir.

Popper, *Tarihsiciliğin Sefaleti* adlı eserinde daha birçok açıdan tarihsicilerin ve özede Marksizmin, geçmişe ve geleceğe yönelik teşhislerini deşifre etmiştir.

4. Tarih Demişken: Michel Foucault

Sosyal bilimlerle uğraşırken yolu Foucault'ya düşen bir araştırmacının heyecanlanmaması, Foucault'yu çözmeye başlarken varsa eğer gözündeki gözlükleri aniden çıkarıp duraksamaması, "hiç bu açıdan düşünmemiştim" sözünü kendi kendine tekrar etmemesi ve tarihe bakışında yavaş yavaş birtakım değişikliklerin meydana geldiğini kendine itiraf etmemesi -haddim olmayarak söyleyeyim- bana pek mümkün gözüküyor. Zira kalın kalın kitaplarını raflarda gördüğümüzde dahi etkisine kapıldığımız bu Fransız, "arkeoloji" ve "soykütük" kavramlarının çerçevesinde kurguladığı "bilgi", "iktidar", "söylem" analizleriyle tarih algılarımızda köklü değişiklikler meydana getirmiştir.

Az önce Popper'de eleştirisi yapılan tarihsici görüşün bilgileri tazeyken, ilk etapta Foucault'nun da bu metoda yaklaşımını irdelemenin konunun bütünlüğünü sağlamak açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Tarihsici eleştirinin ardından Foucault'nun bu eleştiriyi oluştururken kullandığı özgün düşünceleri ve anahtar kavramları irdelenecektir.

Michel Foucault, tarihe yaklaşımından ötürü kendisine "yeni tarihçi" denmesini ister. Zira tarihi geçmişte meydana gelen olayların kronolojik sıralaması olarak gören Rankeci tarih anlayışına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu yönüyle Foucault, modern zamanların bir put kincisidir. İktidarların çevrelediği toplumlarda, tarihin; iktidarın bir propaganda ya da yönlendirme aracı haline geldiğini dile getirir. Klasik tarih, olup biten olayları, kendi oluşturduğu "normal" in çevresinde açıklarken Foucault, tarihin içinde birçok tılsımı, anomaliyi barındırdığını, düz bir bakış açısı içermediğini ve ardı ardına gelen norma uygun süreç ve yapılardan oluşmadığını söyler.

Foucault, tarihe yaklaşımını oluştururken Nietzsche'den çokça etkilenmiştir. Üzerinde uzun uzadıya durulan siyasi ve ekonomik tarihin dar kalıplarını aşip, onun fazla dokunulmamış, gün yüzü görmemiş yönlerini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Nietzsche'nin "Aşk, kıskançlık, vicdan, gelenek, para hırsı veya zalimlik tarihini nerede bulursunuz ki? Karşılaştırmalı tarih ya da en azından cezanın tarihi bile bugüne dek tamamen eksik kaldı" (Akt. Macey; 2005: 45) sözleri, tarihin klişe dışı alanlarına yönelmesini sağlamada bir çıkış yolu olmuştur. Böylece Foucault, tarih yazımının "ipliğini pazara çıkararak" bireylerin ve toplumların dikkatini yazılmayan/ yazdırılmayan tarihe çekmeye çalışmıştır.

Tarihle uğraşmanın dayanılmaz yönü olan mutlak hakikatlere ve tümel önermelere yönelme gudusu, Foucault tarafından da eleştirilmiştir. Foucault, kehanetin bilimsel tabana oturtulduğu tarihsici görüşü, yine Nietzsche okumaları sonucunda eleştirmeye gitmiştir. Tarihin güdümlenmiş ve yolu çizilmiş bir ok olmayıp, hedeflerinin insanlık tarafından belirlendiği görüşü, Nietzsche'de Perspektivizm denen kavramla dile gelmiştir. Perspektivizm en basit şekliyle, hakikate yönelmede farklı "perspektif"lerin dikkate alınmasını tembihleyen bir sosyal bilim metodudur. "Dünyanın tek bir anlamı olmayıp sayısız anlamlar barındırmasından ötürü, bir perspektivist, fenomenlere ilişkin çoğul yorumların peşine düşer ve dünyanın yorumlama tarzlarının sonu olmadığına ısrar eder" (Best ve Kellner'den akt. Yelken; 2007:186). Bir yanıyla da, tarihin oluşumunu efendi köle diyalektikine vurgu yaparak (Tekelioğlu; 2003: 148) açıklayan Marksist düşünceye karşı açıkça meydan okuma olan bu görüş Foucault tarafından geliştirilerek, onun; söylem bilgi-iktidar analizini kurmasında bir nosyon olmuştur. İktidarlar ya da Marksizm gibi iktidar çabasında olan doktrinler, kartlarını tarih üzerinden oynarken aslında toplum üstü bir tasarıma gitmişlerdir. Her tarihsici görüş, tarihe bir hedef konurup metafizik bir yan yükler. Fakat insan-öznenin eylemleriyle şekil bulan tarih, ne metafiziği barındıracak kadar kapalıdır, ne de kopuşları, rastlantısallıkları ve kesintililikleri bünyesine katmayacak kadar net/mutlak bir biçimde kurgulanan mükemmel bir aygıttır. Tarihin bu türden mükemmel bir yapıda olmadığı ve normalin dışında kalan öğelerin de tarihte yeri olduğunun en büyük kanıtını Foucault sunar. Delilik, cinsellik, suçluluk vb. sapmalar, tarihin çatlak noktalarını oluşturmaktadır. Bu noktalar, iktidarı idealize ettiği birey tasarımından farklı olduğu için görmezden gelinmektedir. Foucault da çalışmalarının birçoğunda, tarihin bu şekilde kavranmasına karşı çıkacak önermeler üretir. Önceden de belirtildiği gibi; tarihin göz ardı edilen birçok farklılığı ve anomaliyi barındıran bir zaman aralığı olduğunu savunan Foucault, bu zamansal aralığın sınırının bugünde hatta yaşanan anda son bulduğunu söyler. Başka bir ifadeyle; Foucault, yaşanan anın tarihçisidir. Tarihin "şimdi"liği, şimdinin yapısal ve işleyişsel olarak oluşmasını sağlayan "geçmiş"le alakalıdır. Foucault'nun "arkeoloji çalışmaları" ve "soykütüsel analizi" geçmişin öğelerinin, yaşanan ana ne şekilde sirayet ettiğini ve yaşanan anın bizzat tarihin kendisi olduğunu göstermek amacındadır.

5. Söylem-Bilgi-İktidar ve Arkeoloji- Soykütük Diyalektiği:

Modern dönemin put kırıcısı olarak adlandırılan Foucault, bu sığata, tarihe yönelikindeki özgün kavrayışları ve kavramlarıyla ulaşmıştır. Eserlerini tarihi eserler olarak

niteleyen Foucault, önceden de belirtildiği gibi alışlagelmiş tarih anlayışının sınırlarını aşmıştır. Foucault'daki tarih yazımının amacı, "geleneksel tarih yazımında olduğu gibi tarihte hakikat aramak, tarihsel toplumsal değişimin yasalarını keşfetmek veya yalnızca geçmişte neler olduğunu öğrenerek bilgilenmek değildir... O, tüm bunların arasında geçmişte ve şimdi her zaman ve daima biçim değiştirerek yaşanan hastalık, delilik, suç, cinsellik gibi deneyimlerin etrafında oluşan toplumsal tepki mekanizmalarının nasıl ortaya çıktığını çözümlmek, ortaya çıkarmak istemiştir" (Yelken; 2007: 189). Modern tarih yazımını deşifre edecek olan bu yaklaşım, iktidarların beden üzerinde kurduğu hâkimiyetin arkeolojik ve soykütüksel analizini yapma amacındadır. Tarihin bir tanığı olan beden, aynı zamanda iktidarların bir hükmetme alanıdır. Hastalığın, deliliğin, suçluluğun ve cinsel sapkınlığın ilgi çekici olup bir o kadar dışlanması ve göz ardı edilmesi ayrıca bu süreçleri yaşamış bireylerin bedenleri üzerinde iktidarlar tarafından kurulan tahakküm, Foucault'nun önemli eserlerini kaleme almasında bir motivasyon olmuştur.⁷ Foucault, iktidarın beden üzerindeki tahakkümünün birtakım süreçler sonucu oluştuğunu söyler. Bu süreçler bilgi- iktidar- söylem çerçevesinde açıklanabilir.

Epistemolojik bir temelde oluşan ve başkalarının üzerine abanan bir iktidar olarak başkalarını tanımlayan, özgürleşimini sınırlayan, denetleyen bilgi, "normal"i oluşturan bir araç olarak iktidar ilişkileri içinde şekillenir (Yelken; 2007: 189). Bilgideki "başkalarının üzerine abanma hali", iktidarda başkasının eylemini engelleme haline dönüşür. Foucault'daki iktidar kurma eylemi ve eylemin maruz kaldığı aktörler, klasik iktidar sürecinden farklıdır. Eğer birinin (ya da bir yapının, sistemin vb.) "özgür bir öznenin" eylemini kısıtlaması/engellemesi söz konusuysa orada iktidarın varlığından bahsedilebilir. Daha net bir ifadeyle, iktidar, ancak özgür özneler üzerinde, kendi özgürlüklerinin farkında oldukları müddetçe kurulabilir. Bir köle üzerinde kurulan baskı ya da onun eylemlerinin engellenmesi, Foucault'da iktidar sürecini ifade etmez. İktidarın da yayılımı ve tahakkümü "söylem" kanalıyla sağlanır. "Söylem, en uygun biçimde doğru ya da yanlış üretmemize imkân verecek olan bilgi için bir olasılıklar⁸ sistemidir" (Skinner'den akt. Yelken; 2007: 190). Foucault'nun, doğrunun ve yanlışın belirlenmesinde iktidarın inisiyatifine atfettiği önem düşünülecek olursa, bu olasılıklar sisteminin oluşmasını sağlayan aktörün de iktidar olduğu söylenebilir. Dolayısıyla söylem denen şey; bilginin, iktidarın tekelinde olduğunun bir ilanıdır. Bu ilan, Foucault'nun tarih görüşüne tekrar dış vurur. Eğer bilgi, iktidarın söylemsel ya da yazınsal bir dışavurumuysa, o halde "yaşanan an" yani tarih de iktidarların kurguladığı bir alan haline gelmektedir. Dolayısıyla algılarımıza işlenen bilgiler, iktidarların şekillendirdiği söylem kanalıyla oluşmaktadır. Ve yaşanan anı yani tarihi okuma şeklimiz de iktidarların, kendi tasvirini zihinlerimize bir ayna kanalıyla yansıtması ile mümkün olmaktadır. Foucault, bu durumun en bariz şeklinin Aydınlanma düşüncesinde ve Aydınlanmanın birey tasarımında gözlenebileceğini söyler. Aydınlanmacı görüş, kendi toplumsal formlarını idealleştirilebilir için, işe bireyin düşünce dünyasını idealize etmekle başlamıştır. Aydınlanma sonrasında, Kant'ın (Akt. Atayman; 2006: 15) tabiriyle "kendi hatası ile düştüğü aklının ergin olamaması durumundan" kurtulan birey böylece düşünsel evriminin son noktasına ulaşmıştır. Bu kazanım sonucunda önceki birey tasarımının varlığı gereksiz

hale gelmiş, iktidarlar Aydınlanma öncesindeki insanın ve insana ait olan ne varsa onun üzerini örtmüşlerdir. "19. yüzyılın başında ortaya çıkan insan "tarihsizleşmiş"tir... İşte 19. yüzyıl her şeyi tarihselleştirme, her şeye ilişkin genel bir tarih yazma, zaman içinde hep daha gerilere gitme ve en istikrarlı şeylerin yerini zamanın serbest kalışının içinde değiştirme kaygısı içinde, bu ilk erozyonu araştırmıştır" (Foucault'tan akt. Yelken; 2007: 200-201). Tarih biliminin 19. yüzyıldan sonra revaç bulmasının sebebi de budur. Dünya üzerindeki yönetimlerin özne tasarımları ve yarattığı mitler, tarihin verilerini kendi perspektiflerinden yorumlamalarının bir sonucudur. Foucault da, modernizmin oluşturduğu kalıpları ve tarihi ardına alan dayanakları deşifre etmeye çalışmıştır.

Foucault, bu bölüme kadar üzerinde durulan çalışmaları ya da tespitleri yaparken iki önemli ve birbirini tamamlayan teknikten yararlanmıştır. Bunlardan ilki "arkeoloji"dir. "Arkeoloji, tüm kurguların altında işleyen bilgini oluşum koşullarını çerçeveleyen, söylemsel rasyonelliğin (normalleştirme) belirleyici kurallarını tanımlamaya girer" (Yelken; 2007: 192). Foucault'nun "arkeolojik kazıları", tarihin tabularına saldırdığı eserlerinde "epistemolojik" bir uğraşısı ifade eder. Arkeolojiyi kullanarak yaptığı çalışmaları bir heybede biriktirir. Bu öyle bir heybedir ki, iktidarların; beden üzerindeki tahakkümünün hangi yönlerden sağlandığını, tarihin kıyasında köşesinde saklı kalmış unsurları, iktidarlar tarafından üzeri örtülen süreçleri, bilgi türlerini, yaşam tarzlarını vb. içerir. Arkeoloji terimi, Foucault'nun Nietzsche ile tanışmasına kadar kullandığı bir terimdir. Nietzsche okumalarından sonra yazdığı eserlerde Soykütük terimini kullanmaya başlamıştır. Soykütük, bir öz, başlangıç ya da köken aramak için kullanılmaz. Soykütük çalışmasıyla Foucault'nun meydana getirdiği şey, verili bilimsel uğraşı algılarının ve metotlarının yanlışlanmasına yönelik çalışmalar skalası oluşturmaktır. "Soykütüğü, bilimsel olduğu düşünülen bir söyleme özgü iktidar etmenlerine karşı savaş vermelidir" (Foucault; 2002: 25). Bu açıdan Soykütük, beden üzerinde iktidarlar tarafından kurulan tahakkümün tarihselliğini inceleyerek söylem ötesi bir bilginin mümkününü aramada temel yöntem haline gelecektir. Arkeoloji ile heybede toplanan bilgiler, soykütük ile şemalaştırılacak ve tarihselleştirilerek okuyucuya sunulacaktır. Bu noktada arkeolojinin epistemolojik, soykütüğün tarihsel bir yapıda olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ve Soykütük, bu yönüyle Foucault'nun bilimsel anlayışının diyalektik bir tabana oturmasını sağlamıştır.

6. Popper, Foucault, Bilimler, Tarihler, Yanılgılar, Yalanlar vs...

Başlık tersten takip edilecek olursa; yalanlar ya da yanılgılar üzerinden kurulu bir tarihi ve bu tarih üzerinde süregelen bir bilim anlayışını reddetmek, Foucault ve Popper'in çalışmalarının temel motivasyonunu oluşturur. Bu bölümde, her iki düşünürün de temel motivasyonlarının ötesinde, entelektüel yaşamlarının ve bilimsel uğraşılardaki çıkarımlarının benzerlikleri tartışılacaktır.

Öncelikle her iki düşünürün de 2. Dünya Savaşı'nı ve onun yarattığı travmayı yaşadığını belirtmekte fayda var. Her iki düşünür de, totaliter ve baskıcı tutumların ilk etapta siyasi bir proje, ardından faşist bir oluşum olarak palazlanmasından nasibini almış-

lar ve savaş yıllarında Avrupa'dan kaçmışlardır. Bu, onların düşünce dünyalarını kurgulamalarında ya da geliştirmelerinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Savaşın bir anda her şeyi yok edebilecek ve ertesinde her şeyi yeniden kurgulayabilecek bir olgu olması gerçeği, her iki düşünürün de mutlak bilgiye ya da bilginin bir çıkış noktası olan bilime yaklaşımlarında muhalif bir gömlek giymelerine sebep olmuştur. Savaşın her iki düşünürüne de sağladığı septik tavır, zamanla yerini araştırmaya, sorgulamaya ve bilgide/tarihte ortaya çıkan farklı noktalar üzerinden yapılan "olumsuzlamaya" bırakmıştır. Aydınlanmanın ideali özgürlüktür, Aydınlanmanın ideali barıştır, Aydınlanmanın ideali refahtır. Fakat 2. Dünya savaşından çıkan kıta Avrupası'nda ne refahtan, ne özgürlükten ne de barıştan söz edebilmek mümkündür. Aydınlanmanın ideallerinde meydana gelen bu sökülme ya da hayal kırıklığı, Popper ve Foucault'nun modern dünyanın dinamiklerine ya da bilim anlayışına yönelik kökten eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Tümevarımın seküler/aydınlanmış dünyanın bilimsel gerekliliği olarak ortaya çıkması yanlışlığı, Popper'in tümevarım eleştirisini kuvvetlendirmiştir. Tümevarımın bilimsel bilgiye ulaşmada bir araç olamayacağı, hem doğrulamacı bir metodu beraberinde getirmesi hem de tümel bir denetlemenin imkânsızlığı açısından ispatlanmıştır. Bilim kesintiliklerden, kopuşlardan ve süreksizliklerden de nasibini almıştır ve düz/ilerlemeci bir bilim anlayışını savunmak, bugüne kadar bilimsel uğraşıda yapılan yanlışlamaları göz ardı etmektir.

Foucault'nun aydınlanmış, bilginin hem nesnesi hem de öznesi olan birey tasarımı-na yönelik eleştirisi; savaş sonrası yıkımın oluşturduğu *tabula-rasaları* dolduran argümanlardır. Bu argümanlar sayesinde bilimlerde eleştiriler, yeniden gözden geçirmeler, çürütmeler yoğunlukla yaşanmış ve Aydınlanmanın getirdiği formlar temelden sorgulanır olmuştur. Foucault'yu arkeolojik kazılar yapıp elde ettiklerini soykütüksel analizden geçirmeye iten budur.

Düşünürlerin uğraşı alanlarındaki diğer bir ortak nokta da entelektüel yaşama Marksist gözlüklerle dahil olmalarıdır. Biri Fransa'da, diğeri de Almanya'da sosyalist partilere üye olmuşlar ve Marksist teori üzerinden toplumu okumaya çalışmışlardır. Fakat her iki düşünür de ilerleyen dönemlerde paradigmalarında değişikliğe gitmiş ve Marksizm'e onun kendi dinamikleri üzerinden savaş açmışlardır. Popper, bilimde yanlışlamacılık metodunu savunurken aynı zamanda bilimsellik iddiasında olan Marksizmin de yanlışlanabileceğinin sinyallerini vermiş, kendi bilimsel paradigmasını temel olarak kullandığı *Tarihsiciliğin Sefaleti* adlı eserinde Marksizm'e küçümsenmeyecek hatta "mutlaka cevaplandırılması gereken" eleştiriler yönelmiştir. Şafak Ural, Popper'in bu eserinin Türkçe basımına yazdığı önsözde (2004: 18) "Popper'in siyaset felsefesiyle ilgili olarak kaleme aldığı *Açık Toplum ve Düşmanları* ile *Tarihsiciliğin Sefaleti* isimli eserlerinde totaliter rejimlere karşı olmasını hem metodolojik gerekçelere, hem de yaşadığı olaylardan kazandığı tecrübelerle bağlayarak açıklamak mümkündür" der. Popper'in siyaset felsefesinin önemli bir bölümünü oluşturan tarihsicilik eleştirisi bilimsel metoduyla birlikte diyalektik bir yapı oluşturmaktadır. Popper'in bilim metodunu anlamadan tarihsicilik eleştirisini anlamak pek de kolay olmayacaktır. Tarih yazımına ya da anlayışına yönelik aynı eleştiriyi Foucault'da da görebiliriz. Foucault, bilimin, bilimsel bilginin ve tarih anlatılarının gerçekliğini sorgulayabilmek için derin tarihsel araştırma-

lar yapmış, tarihin derinliklerinde saklı kalan unsurları bulup ortaya çıkarmıştır. İktidarların bir projektörü olarak görev yapan tarih, Foucault'nun analizleri ve "kazıları" sonucunda yeniden şekillenmiştir. Foucault, tarihin ilerlemeci bir çizgiye sahip olmadığını, oluşturulan "normal" tasarımının her toplum ve her birey için geçerli olmayacağını ve iktidarın bir normal tasarımı oluşturup toplumların bu tasarıma uygunluk gösterecek şekilde bugüne gelmediğini; delilik, cinsellik, suçluluk ve hastalık üzerine yaptığı çalışmalarla "ispatlamıştır". Mutlak bir çizginin ve doğrunun ve birey tasarımının olmaması ya da eleştirilmesi de, tarihsiciliğin Popper'de olduğu gibi eleştirilmesini öncelmiştir. Eğer anomalilerin varlığı sabitse, o halde tarihte mutlak bir hakikat ya da mutlak bir insan doğası aramak mümkün değildir. Popper'in düşüncesinde de sonsuz ve ebedi hakikatlerden söz etmek saçmadır (Bozkurt; 1998: 353). İşte bu hakikatlerin bilimsel tabana oturtulması ve bir gelecek tahayyülü altında düşünce dünyasına sunulması her iki düşünür açısından da büyük bir yanıldır. Popper, bu görüşe şu ifadelerle katılır: "Tarihçiler ya da felsefeciler tarafından keşfedilebilecek gelişim eğilimlerinin veya yasalarının kastedildiği bir tarihten söz etmekten kaçınmamız gerektiği görüşümdedir. Görüldüğü gibi bu iddia olumsuzdur; yani tarihin gizli bir anlamı olmadığını ve bu nedenle bir şeyler keşfettiklerini sanan tarihçiler ve felsefecilerin aslında kötü bir yanığı içinde olduklarını ifade eder" (2001: 148). Popper'in bu düşüncesinin temel hedefi Marksizm'dir. Marksist teorinin toplum ve tarih üstü bir sosyal proje olarak şekil bulup, tarihi belirlenmiş yasalardan ibaret sayan bir meta-anlatı olması ve toplumların kaderlerini şart önermesine gerek dahi duymadan keskin çizgilerle belirlemesi eleştirinin temel hedefidir. Foucault'ya tarihsicilik eleştirisini iktidar üzerinden kurup iktidarın birey üzerindeki etkisini eleştirirken "hiçbir sabit insan doğası, hiçbir temel insan varlığı yoktur" (Akt. Skinner; 2007: 101) ifadesini kullanır. İnsan doğasının sabit olmaması, farklı epistemeler kanalıyla yenilenen birey tasarımı ve tarihin süreksizliklerden, kopuşlardan ve kesintililiklerden de beslenmesi gerçeği, en nihayetinde mülkiyetin ortadan kalkacağını/kalkması gerektiğini savunan bir doktrinle tabii ki de çelişki göstermektedir.

Bu çelişkinin farkında olan Foucault, sosyalizme doğru bir ilerlemeyi reddederken (Macey; 2005: 86); Popper de sosyalizmin devrimsel bir sürece tabi olarak her türden toplumsal çözülmeye/patolojiye ilaç olacağı görüşünü eleştirir: "Bir kez toplumu devrimciyeştirmeye ve gelenekleri yok etmeye başladınız mı, bu süreci dilediğiniz takdirde ve zamanda durduramazsınız. Bir devrimde iyi niyetli devrimcilerin amaçları, yani devrimin yıktığı toplumdaki kaynaklanan ve zorunlu olarak da o toplumun bir parçası olan araçlar da dahil olmak üzere her şey sorgu konusu olur" (1987:145). Böylece bütünsellik iddiasını ardına alıp ideal bir toplum tasarımı/fantezisi olarak karşımıza çıkan Marksist devrimin, muhtemel sonuçları itibarıyla insan öznenin inisiyatifine göre şekil bulabilme ihtimali de göz önüne getirilmiş olur.

Görüldüğü gibi her iki düşünürün de temel ortak noktası gerek bilimsel uğraşlarında, gerekse tarihi okumalarında tümellere ve hazır kalıplara saldırmalarıdır. Popper bilimdeki çizgisel süreci olumsuzlarken; Foucault insanlık tarihini basit bir evrimden ibaret sayan ve onun yasalarını keşfettiğini sanan düşünürlere ve ekollere karşı mücadele vermiştir. Üstelik her iki düşünürün mücadelelerini bilimsel metotla (yanlış-

lamacılık, arkeoloji-soykütük vb.) yapmaları bilimsel ve tarihi bilgilere yönelik derin şüphelerin oluşmasına sebep olmaktadır.

Sonuç

İktidarların ya da iktidar çabasındaki farklı grupların tekeline sokulmaya çalışan bilimin ve tarih görüşünün, kullanılmaya çalışıldıkları halleriyle koca bir ezber yığını olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Garip bir paradoks gibi gözükse de, "doğru bilgi"nin ölçütünün bilimsellik olarak lanse edilmesi, bilimin doğru bilgiyi üreten bir süreç olmaktan çıkıp, iktidarların bir aracı haline gelmesini ve yeri geldiğinde "doğru olmayan bilgi"nin de bilim ya da tarih aracılığıyla üretilmesini beraberinde getirmektedir. Üstelik bu durum, mevcut bilim ve tarih uğraşlarında fazlasıyla ortaya çıkmaktadır. İşte bu yüzden; felsefe ya da bilim tarihinde ortaya çıkan sayısız filozof ve düşünürlerden belli başlılarının düşünceleri hâlâ tartışılmakta ve güncelliğini korumaktadır. Bu filozofların hepsinin ortak özelliği de; var olan kalıpları önce kendi bünyelerinde, ardından toplum nezdinde kırabilmeleridir. Bu yönüyle, entelektüel olabilmenin en temel şartı sayılan "put kırıcılık" her filozofa nasip olmamaktadır. Makalede ortak noktalarını bulmaya çalıştığımız Karl R. Popper ile Michel Foucault, gerek bilginin ve bilimin kıstasına, gerekse tarihin işlevine, yapısına ve düşünümSELLİĞİNE dair geliştirdikleri teorilerle, düşünce dünyasından çıkarıp açmış olan ezberbozucular olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin bilim dünyasına "yanlışlamacılık" metoduyla büyük bir darbe indiren Popper ile klasik tarih yazımının ipliğini pazara çıkarıp, tarihçileri bilim yaparken bundan sonra daha dikkatli ve özenli olmaya zorlayan Foucault'nun yaptığı iş temelde özdeştir. Hatta bir önceki bölümde görüldüğü gibi; Popper de Foucault gibi klasik tarih yazımını eleştirmiş ve tarihte mutlak hakikatler, yasalar, mutlak bir gidişat ya da mutlak bir "normal" aranamayacağını tarihsicilik eleştirisi üzerinden dile getirmiştir. İki düşünürün de tarihe yönelik düşünceleri göz önüne alındığında; benzerliklerinin salt entelektüel çaba ya da muhaliflik olmadığı, ilgilendikleri alanların ve çıkarımların da benzeştikleri fark edilmektedir.

Sonuç olarak her iki düşünür de, arkalarına aldıkları muhalif söylemle verili düşünce kalıplarını, tasarımları ve hakikat sunularını bilimsel metod ve tarihsel çıkarımlar kanalıyla eleştirmişler, eserlerini bu eleştirilerin doğrultusunda oluşturmuşlardır.

Dipnotlar

- 1 Bugün bilim, bireylerin evlerine, mutfaklarına hatta yatak odalarına kadar girebilmektedir. Sağlıklı beslenebilmenin baş koşulu, yiyeceklerin kimyasal ayrışımının iyi tanınmasıdır. Daha da ötesi, bir çiftin yaşayacağı cinsel uyum, bilim adamlarının tavsiyelerinden geçmektedir.
- 2 Bu düşünürlerin yaşadıkları dönemlerde henüz "sosyal bilim" kavramsallaştırması yoktu fakat topluma/toplumsala dair çıkarımlar, günümüz sosyal bilim uğraşlarının temelini oluşturmaktadır.
- 3 Gariptir ki, Popper'in, orijinal adı "The Poverty Of Historicism (Tarihsiciliğin Sefaleti)" olan eseri, Türkçe basımların birçoğunda "Tarihsiciliğin Sefaleti" olarak çevrilmiştir. Böylece tarihsicilik

ve tarihsicilik aynı anlama çekilmektedir. Oysaki tarihsiciliğin ve tarihsiciliğin farklı anlamlara gelen metod ve kavramlar olduğu bilinmektedir. Makale yazılırken, bu eserden alıntı yapılan noktalarda çeviri yanlışları düzeltilmekten ziyade, kavram telif eserlerde kullanıldığı şekliyle kullanılacak ve yanına parantez açılıp olması gereken ifade yazılacaktır.

- 4 Hatta bu savaşımın sonucuna dair yaptığı çıkarımda: "Bugünlerde herkes mantıksı olguculuğun öldüğünü biliyor. Ama hiç kimse, burada sorulacak bir soru -"Sorumlu kim?" ya da "Bunu kim yaptı?"-olabileceğinden kuşkulanıyor gibi görünmüyor. Korkunm sorumluluğu kabul etmeliyim. Ne ki bunu amaçlı yapmadım: niyetim yalnızca, bana bir dizi temel yanlışları gibi gelen şeyleri ortaya koymaktı" (Akt. Cüzeli; 1998: 16) ifadelerini kullanarak tevazusunu (!) bir kere daha dile getirmiştir
- 5 Bu spekülâtifliği, Nejat Bozkurt (1998: 355) bir konferans esnasında bizzat Popper'le dinleyicisi arasında geçen bir diyalogu aktararak daha anlaşılır kılar: "Bütün martılar beyazdır önermesinin yalnızca yanlışlanabilinceye değin, yani bir siyah martının ortaya çıkmasına kadar geçerli olduğunu söylüyorsunuz. Peki 'bütün insanlar ölümlüdür' örneği genel-geçer bir doğru değil midir, ne diyorsunuz? Popper'in yanıtı şu olur: En azından kuramsal olarak ölümsüzlüğü düşünmek olanaklıdır."
- 6 Marx (Akt. Engels; 1992: 64), Feuerbach üzerine yazdığı tezlerden 11. sinde: "Filozoflar dünyayı yalnızca değişik biçimlerde yorumladılar. Oysa sorun onu değiştirmektir" der.
- 7 Foucault'nun yazdığı birçok eser, beden üzerinde kurulan tahakkümün irdelenmesini içerir. *Deliliğin Tarihi*, *Cinselliğin Tarihi*, *Hapishanenin Doğuşu*, *Kliniğin Doğuşu*, modern tarih yazımına ve iktidarların kurguladığı beden/birey tasarımına karşı bir olumsuzlamadır.
- 8 "Olasılıklar" ifadesi sizi yanıltmasın. Olasılıklar derken; iktidarın söylemi oluşturmada bireylere ya da özgür öznelere alternatifler sunması kastedilmemektedir. Buradaki olasılıkların öznesi bizzat iktidarı kendisidir. Ve belirleyeceği olasılıklar ya da alternatifler üzerinden etkisini hissettirir.
- 9 Terry Eagleton'un (2003:118) *Azizler ve Âlimler* adlı eserinde İrlanda'nın devrimci komutanıyla diyaloga soktuğu Wittgenstein'in "Devrimler iki türdür. Bir, her şeyi olduğu gibi bırakanlar; bir de, durumu iyice kötüleştirilenler" sözleri, devrimlerin meydana geliş aşamalarına ve muhtemel sonuçlarına vurgu yapar. Devrimler, kısa vadede devrimin yeni değerlerine ve pratiklerine uyulması için devrimci kadro tarafından yapılacak zorlamayı, uzun vadede de devrim bekçilerinin, modası geçmiş devrimler ritüellerini savunmak adına toplumun geneliyle yaşayacağı çatışmayı içerecektir. Bu da devrimin yapıldığı toplumu istikrarsızlığa ya da gelişememeye mahkûm edecektir.

KAYNAKÇA

- Atayman, Veysel (2006), *Aydınlanma*, Donkişot Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, Nejat (1998), *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Chalmers, Alan (1990), *Bilim Dedikleri*, Vadi Yayınları, çev: Hüsamettin Arslan, Ankara.
- Demir, Ömer (2007), *Bilim Felsefesi*, Vadi Yayınları, Ankara
- Durkheim, Emile (1994), *Sosyolojik Metodun Kuralları*, Sosyal Yayınları, çev: Enver Aytekin, İstanbul.
- Eagleton, Terry (2003), *Azizler ve Âlimler*, Agora Kitaplığı, çev: Osman Akınhay, İstanbul.
- Engels, Friedrich (1992), *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yayınları, çev: Sevim Belli, Ankara.
- Foucault, Michel (2002), *Toplumun Savunmak Gerekir*, Yapı Kredi Yayınları, çev: Şehsuvar Aktaş, İstanbul.
- Güzel, Cemal (1998), *Sağduyu Filozofu: Popper*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Macey, David (2005), *Foucault*, Güncel Yayınları, çev: Zeynep Okan, İstanbul.
- Magée, Bryan (1982), *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kurama*, Remzi Kitabevi, çev: Mete Tunçay, İstanbul.
- Popper, Karl (1996), *Conjectures and Refutations- The Growth Of Scientific Knowledge*, Routledge, London.

- Popper, Karl (2003), *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, Yapı Kredi Yayınları, çev: İknur Ata, İstanbul.
- Popper, Karl (2004), *Tarihselciğin Sefaleti*, İnsan Yayınları, çev: Sabri Orman, İstanbul.
- Skinner, Quentin (2007), *Çağdaş Temel Kuramlar*, Vadi Yayınları, çev: Ahmet Demirhan, Ankara.
- Tekeloğlu, Orhan (2003), *Foucault Sosyolojisi*, Alfa Yayınları, Bursa.
- Yelken, Ramazan (2007), *Tarih Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Ankara.

ÖZET

Bilimsel bilginin ve tarih tasarımının ilerlemeci, evrimci bir tabana oturtulması Foucault ve Popper'in eserlerinde eleştirilen temel noktalardan biridir. Popper, bilim felsefesine yeni bir boyut katarak, bilimsel bilginin ölçütünün doğrulama değil "yanıtlama" olduğunu dile getirmiş ve bu bağlamda, doğrulamanın odak noktası olduğu tümevarım anlayışının geçersiz bir yöntem olduğunu iddia etmiştir.

Michel Foucault da, tarihin belli yasalardan ibaret olup ilerlemeci bir çizgide seyrettiği anlayışına, yaptığı derin araştırmaları karşı çıkmıştır. Tarihin ilerlediği "normal" yolun birtakım sapkın öğelere sahip olduğu, Foucault tarafından, delilik, cinsel sapkınlık, suç gibi olgular üzerinde yapılan tarihsel ve epistemolojik analizlerle dile getirilmiştir.

Bilimlerdeki ve tarihsel süreçteki tümelere ve mutlaklığa karşı yapılan bu muhalefet, bilimsellik iddiasında olup tarihi belli yasalardan ibaret sayan Marksizm eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Her iki düşünür de, Marksizmi "tarihsici" bir tabana oturtması dolayısıyla eleştirmişlerdir.

Bu makalede, Karl Popper ve Michel Foucault'nun düşünsel uğraşlarındaki paralel duruşları ve ortak eleştirileri tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Bilim, İlerleme, Tarih, Tümevarım, Tarihsicilik, Marksizm, İktidar.*

ABSTARCT

That the design of scientific knowledge and history is placed on a progressive and evolutionary basis is one of the fundamental points criticized in the Works of Foucault and Popper. Popper, adding a new dimension in the philosophy of science, stated that the criterium of scientific knowledge was refutation, not correction and in this context, maintained that the understanding of induction is the focal point of correction was an invalid method.

Michel Foucault, with the deep researches he had made, rejected the idea that history consisted of certain laws and proceeded on progressive line. That the normal route the history proceeded on had a number of abnormal elements was pointed out by Foucault with historical and epistemological analyses made on phenomena such as insanity, sexual heresies and crime.

That opposition made against the totalities and absoluteness in sciences and historical process brought together the criticism of Marxism which explained history under the understanding of certain laws with the maintenance of being scientific. Both philosophers criticized Marxism on account that it stood on a basis of historicism.

In this article, the parallel positions and common criticisms of Karl Popper and Michel Foucault in their mental occupations will be discussed.

Key Words: *Science, Progress, History, Induction, Historicism, Marxism, Power.*